

6. Beck U. World at Risk / Ulrich Beck; translated from German by Ciaran Cronin. – Cambridge: Polity Press, 2011. – 269 p.
7. Habermas J. Between facts and norms: Contribution to a discourse theory of law and democracy / Jürgen Habermas; translated from German by William Rehg. – Cambridge: The MIT Press, 1998. – 631 p.
8. Habermas J. The crisis of the European Union: a response / Jürgen Habermas; translated from German by Ciaran Cronin. – Cambridge: Polity Press, 2012. – 140 p.
9. Habermas J. The theory of communicative action / Jürgen Habermas; translated from German by Thomas McCarthy. – Volume one: Reason and the rationalization of society. – Boston: Beacon Press, 1984. – 465 p.
10. Habermas J. The theory of communicative action / Jürgen Habermas; translated from German by Thomas McCarthy. – Volume two: Lifeworld and system. – Boston: Beacon Press, 1987. – 457 p.
11. Transnationalizing the Public Sphere / Nancy Fraser et al.; edited by Kate Nash. – Cambridge: Polity Press, 2014. – 168 p.
12. Wallerstein I. The modern world-system I: capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century / Immanuel Wallerstein. – Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2011. – 410 p.
13. Wallerstein I. The modern world-system II: mercantilism and the consolidation of the European world-economy, 1600-1750. New York: Academic Press, 1980. – 370 p.
14. Wallerstein I. The modern world-system III: the second era of great expansion of the capitalist world-economy, 1730-1840s / Immanuel Wallerstein. – San Diego: Academic Press, 1989. – 372 p.
15. Wallerstein I. The modern world-system IV: centrist liberalism triumphant, 1789-1914 / Immanuel Wallerstein. – Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2011. – 377 p.

Отримано 4.05.2019

УДК 316.4

Червінська Т. Г.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології, кандидат соціологічних наук, доцент

КВІР-СИМ'Я: МІЖ ГЕТЕРОНОРМАТИВНІСТЮ ТА ПАТРИАРХАТНІСТЮ

Квір-теорія виводить в центр уваги соціальну визначеність нашої ідентичності, актуалізуючи питання нормативності, варіанти і практики конструювання гендеру та сексуальності. Квір-теорія підкреслює необхідність деконструктивістських політик і практик конструювання

нормативності. Такі дослідження відкривають можливості для з'ясування причин та умов живучості гендерних стереотипів, існуючих у суспільстві гендерних ролей та ієрархічних соціальних відносин.

Квір-сім'я розглядається як результат трансформації сучасних шлюбно-сімейних відносин, що відбувається в напрямку урізноманітнення форм та типів сімейного співжиття, лібералізації сексуальної моралі, індивідуалізації та дестрадиціоналізації. Аналіз сім'ї як соціального інституту здійснюється через виконання нею таких суспільних функцій як біологічна та соціальна репродукція, регулювання відносин виробництва та споживання, а також способів отримання сексуального задоволення. Наголошується, що основними принципами, які лежать в основі більшості сучасних моделей сімейних відносин, є патріархатність та гетеронормативність, що тісно пов'язані і підтримують одне одного. Патріархатність характеризується жорстким поділом та ієрархізацією чоловічих та жіночих ролей, якостей і властивостей. Гетеронормативність, що розглядається як канон гендерних та сексуальних відносин позначає суспільний порядок, в якому гетеросексуальна поведінка та ідентичність є привілейованими стосовно гомосексуальних.

Квір-сім'я своїми цінностями, установками та практиками підважує принципи гетеронормативності та патріархатності, котрі ієрархізують відносини в сім'ї, та сприяє більш егалітарним і відкритим стосункам, які характеризуються вільним самовираженням, більшою свободою та виразною гедоністичною складовою.

Ключові слова: квір-теорія, сім'я, квір-сім'я, гетеронормативність, патріархатність

КВИР-СЕМЬЯ: МЕЖДУ ГЕТЕРОНОРМАТИВНОСТЬЮ И ПАТРИАРХАТНОСТЬЮ

Квир-теория выводит в центр внимания социальную определенность нашей идентичности, актуализируя вопросы нормативности, вариантов и практик конструирования гендера и сексуальности. Квир-теория акцентирует необходимость деконструктивистских политик и практик конструирования нормативности. Такие исследования открывают возможности для выяснения причин и условий живучести гендерных стереотипов, существующих в обществе гендерных ролей и иерархических социальных отношений.

Квир-семья рассматривается как результат трансформации современных брачно-семейных отношений в направлении увеличения разнообразия форм и типов семейного сожительства, либерализации сексуальной морали, индивидуализации и дестрадиционализации. Анализ семьи как социального института осуществляется через выполнение ею таких общественных функций как биологическая и социальная репродукция, регулирование отношений производства и потребления, а также способов получения сексуального удовольствия. Подчеркивается, что основными принципами, лежащими в основе большинства моделей

семейных отношений, является патриархатность и гетеронормативность, которые тесно взаимосвязаны и поддерживают друг друга. Патриархатность характеризуется жестким разделением и иерархизацией мужских и женских ролей, качеств и свойств. Гетеронормативность, рассматриваемая как канон гендерных и сексуальных отношений, характеризует общественный порядок, в котором гетеросексуальное поведение и идентичность являются привилегированными относительно гомосексуальных.

Квир-семья своими ценностями, установками и практиками расшатывает принципы гетеронормативности и патриархатности, которые иерархизируют отношения в семье, и способствует более эгалитарным и открытым отношениям, характеризующимся свободным самовыражением, большей свободой и отчетливой гедонистической составляющей.

Ключевые слова: квир-теория, семья, квир-семья, гетеронормативность, патриархатность

QUEER FAMILY: BETWEEN HETERONORMATIVITY AND PATRIARCHITY

Queer theory puts the social certainty of our identity in the center of attention, actualizing issues of normativity, options and practices for constructing gender and sexuality. Queer theory emphasizes the need for deconstructivist politics and practices in designing normativity. Such studies provide opportunities for clarifying the causes and conditions of persistence of gender stereotypes, gender roles existing in society and hierarchical social relations.

Queer-family is considered as the result of the transformation of modern marriage and family relations in the direction of increasing the diversity of forms and types of family cohabitation, the liberalization of sexual morality, individualization and detraditionalization. The analysis of the family as a social institution is carried out through the fulfillment of such social functions as biological and social reproduction, regulation of relations of production and consumption, as well as ways of obtaining sexual pleasure. It is emphasized that the main principles behind the majority of models of family relations are heteronormativity and patriarchy, which are closely interconnected and mutually supportive. Patriarchy is characterized by a rigid division and hierarchy of male and female roles, qualities and characteristics. Heteronormativity viewed as a canon of gender and sexual relationships, characterizes the social order in which heterosexual behavior and identity are privileged regarding homosexuality.

The Queer family with its values, setups and practices, shatters the principles of heteronormativity and patriarchy which hierarchize relations in the family and promotes a more egalitarian and open relationship characterized by free self-expression, greater freedom and a distinct hedonistic component.

Keywords: queer-theory, family, queer-family, heteronormativity, patriarchy

Постановка проблеми. Соціокультурні, політичні, цивілізаційні трансформації сприяють появі та концептуалізації нових феноменів, у яких відображається альтернативна реальність – денатуралізована, позбавлена жорстких нормативних бінарних ставлень, ставляча під сумнів універсальність, сталість та незмінність різноманітних ідентичностей. Такий своєрідний онтологічний та гносеологічний протест уособився у квір-теорії та дослідженнях, котрі виникають як міждисциплінарний проект на початку 1990-х років як радикальна теоретична альтернатива більш конвенційним концепціям гендеру та сексуальності. Квір-теорія являє собою набір гетерогенних теорій та концептуалізацій проблеми відношень між статтю, гендером та сексуальним бажанням, відповідно квір-студії – це дослідження багатоманіття, що зосереджуються на аналізі широко спектру ідентичностей, котрі не вписуються в традиційну гендерну дихотомію.

У сучасному використанні термін "квір" може застосовуватися у різних значеннях. Часто це поняття використовується для опису ЛГБТ-осіб, а також гетеросексуалів, які практикують нетрадиційну для більшості суспільства сексуальну поведінку. Однак зараз сфера застосування поняття «квір» розширюється, включаючи більш широкі культурно-політичні контексти та смисли, і протиставляється не лише нормативним гендерним чи сексуальним, а й будь-яким стабільним ідентичностям. Оскільки "квір" може використовуватися як маркер ідентичності, що принципово відрізняється від нормативної більшості, ба навіть протиставляється домінуючій моделі ідентифікацій, тому має значні пізнавальні можливості не лише в дослідженнях гендеру та сексуальності, але й у дискурсах раси, національності, тілесності.

В останні роки з'являється все більше публікацій, присвячених аналізу специфіки формування квір-сім'ї, поява яких засвідчує усвідомлення необхідності осмислення значних соціетальних та інституційних трансформацій, котрі обумовлюють перехід до нових плюралістичних типів сім'ї, появу поряд з традиційними альтернативних форм сімейного співжиття.

Сім'я надзвичайно чутливо реагує на процеси, що відбуваються в суспільстві: змінюються її структура, склад, функції та характер внутрішніх взаємовідносин, перерозподіляються акценти у виконанні соціальних та індивідуально-особистісних функцій, зазнають змін ціннісні орієнтації та життєві пріоритети, соціальні установки та поведінка членів сім'ї. Іншими словами, сучасна сім'я характеризується значними структурними та змістовними трансформаціями, що спричиняють зміну її функціонування як системи.

Виникають нові моделі сім'ї, змінюються цінності сімейного співжиття. Однією з подій, як радикально вплинула на зміну якості сімейних відносин є автономізація шлюбності, сексуальності та дітонародження. Все очевиднішим стає, що явища в шлюбній, сексуальній і репродуктивній сферах, які з'явилися у другій половині ХХ століття, відхилення від класичної моногамії, вже не можуть однозначно інтерпретуватись як відхилення від норми. Більш доцільним нам видається розглядати їх як ознаку істотних і

незворотних трансформаційних змін в соціальних цінностях та самому інституту сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Квір-теорія конституюється і розвивається у дискусіях навколо понять ідентичності, норми, влади, гендеру та сексуальності, а до квір-канону зазвичай відносять праці Дж.Батлер, Т.де Лауретіс, І.К.Седжвік, Е.Грос, Дж. Халберстам, Д.Гальперіна, котрі незважаючи на відмінності концептуалізацій, об'єднуються у визначенні "квір" як іманентно нестабільної, варіативної, множинної та незафіксованої ідентичності. У термінах Д.Гальперіна квір – це "ідентичність, позбавлена сутності", що знаходиться поза бінарними рамками гомо/гетеросексуальності" [23, 62]. За визначенням Е.Грос квір-суб'єктивність – це конструкція маргінальної трансгресивної сексуальності і трансгресивних сексуальних відносин, які виходять за межі традиційних сексуальних норм. [24, 207-227] . Як бачимо, невизначеність, відсутність зафіксованих сталих рис є ключовими ознаками поняття квір, більш того у квір-теорії під сумнів ставиться продуктивність конструкції будь-якої стабільної ідентичності.

В Україні квір-студії є досить новою цариною суспільних знань як академічної, так і правозахисної та активістської ЛГБТ-спільноти.

Причини і наслідки трансформації сучасних шлюбно-сімейних відносин аналізуються корпусом інших авторів, причому тлумачаться вони неоднаково. Одні дослідники [1; 4; 9] висловлюють занепокоєння змінами, що відбуваються в структурі, функціях та формах сім'ї й інтерпретують сучасний стан сім'ї як свідчення кризи цього соціального інституту. Лунають застереження "інфляції сімейних цінностей та інституціонального занепаду сім'ї" [17], "кінця сім'ї", який призведе до вимирання та депопуляції суспільства. Інші вчені [7; 8; 16] вважають, що модернізація суспільства спричиняє й трансформацію його окремих інститутів, зокрема, інституту сім'ї. Оскільки і суспільство, і сімейна організація історично змінюються, то кожен етап у розвитку сім'ї пов'язаний трансформацією її функції, зміною форм сімейного співжиття, функціонально-рольових патернів та структури сім'ї. Виникнення нових сімейних моделей багатьма дослідниками визначається як трансформація сім'ї в напрямку акцентування особистісної своєрідності кожного з членів сімейного союзу, тобто відстоюється ідея модернізації інституту сім'ї, її пристосування до нових суспільних умов. Прихильники концепції модернізації сім'ї вважають, що трансформація сім'ї загалом носить прогресивний і позитивний характер, оскільки забезпечує свободу вибору і демографічної поведінки.

Дослідження квір-сімей, до яких зазвичай відносять негетеросексуальні сім'ї, мають досить нетривалу історію як в світі [20; 21; 25; 26], так і на пострадянському просторі [6; 11; 13; 16]. Чи не єдиним таким вітчизняним дослідженням «ЛГБТ-сім'ї в Україні: соціальні практики та законодавче регулювання», яке пропонує «поглянути на звичні концепти по-іншому: з одного боку, розглянути «сім'ю» поза гетеросексуальною нормативністю, а з іншого, дослідити гомосексуальність і трансгендерність саме в контексті сім'ї» [12, 17]. Автори дослідження зауважують, що осмислення ЛГБТ-

тематики в контексті сім'ї є «не лише актуальним науковим питанням, а й важливим правозахисним завданням» [12, 17].

З огляду на вищезначене **метою статті** є обґрунтування доцільності застосування позначення «сім'я» до нетрадиційних і законодавчо неврегульованих форм сімейного співжиття, з'ясування специфіки квір- у порівнянні з традиційною сім'єю, та окреслення можливостей її емансипативного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. У соціології сім'я зазвичай розглядається як соціальний інститут та мала соціальна група. Сім'я в якості соціального інституту у своїй головній функції організує суспільне життя і забезпечує стійкість зв'язків в найрізноманітніших аспектах, які стосуються статі і сексуальності людини. Це і унормування способів отримання сексуального задоволення, й відповідальність за нового члена суспільства, і трансляція культури від одного покоління до іншого, й економічна функція, котра регулює відносини виробництва і споживання. Але головне – це визначення того, що є сім'єю і хто може її скласти, адже інтерпретація характеру відносин між членами цієї групи завжди містить владний компонент, котрий регулює прояви сексуальності загалом.

Аналізуючи сучасні моделі сімейних відносин, російський дослідник Д.Воронцов наголошує, що в більшості їх лежать принципи гетеронормативності і патріархатності. Гетеронормативність передбачає гетеросексуальність як єдино можливу, природну і нормальну форму відносин. Одним з її проявів є переконання, що люди завжди діляться на дві протилежні групи: чоловіків або жінок, гомо- або гетеросексуалів, мужніх або жіночних, виконуючих «чоловічу» або «жіночу» ролі. Патріархатність же – це жорсткий поділ ролей, якостей і властивостей на чоловічі та жіночі, зазвичай вона супроводжується закріпленням за чоловіком головної ролі і загалом сприйняттям чоловічого в якості норми. Патріархатність сімейних відносин передусім проявляється у зведенні сфери сексуальності виключно до біологічних підстав, і натуралізації поведінкових ролей, котрі виконуються чоловіками та жінками. В її основі міститься переконання про тотальність проявів статевої дихотомії і пріоритет дітородної функції сексуальності [6]. Гетеронормативізм і патріархатність тісно пов'язані і підтримують одне одного. Саме з позицій захисту вказаних принципів, котрі проявляються у вигляді ієрархічної структури з жорстко закріпленими гендерними ролями і підважуються в нових альтернативних формах та моделях сімейних відносин, так звані захисники сімейних цінностей бачать основне свідчення «кризи сім'ї».

Отже, якщо в панівних соціальних уявленнях гендер ієрархізований за ознаками статі і сексуальної орієнтації, то сім'я для того аби вважатися нормальною, також повинна бути вибудована у відповідності з цієї ієрархією і оцінюватиметься з точки зору (не)відповідності цій нормі. Якщо у соціальних уявленнях гендер існує в якості бінарної опозиції, то й сім'я буде вважатися нормальною лише у випадку наявності в ній такої ієрархічної структури і відносин. Відповідно, з позицій гетеронормативності і патріархатності «нормальною» сім'єю може вважатися лише гетеросексуальна сім'я,

відтворююча панівну гендерну ієрархію. Саме принцип патріархатності продукує такий часто трансльований у ЗМІ та повсякденному дискурсі поділ на «активних» та «пасивних» в сексуальному аспекті партнерів з приписуванням їм відповідно «чоловічих» або «жіночих» якостей.

У випадку жорсткого гетеронормативізму ніякі інші сім'ї окрім тих, які включають партнерів протилежної статі не будуть вважатися «нормальними». Однак, як зазначає автор, такий жорсткий нормативізм гетеросексуальності в сімейних відносинах можливий тільки тоді коли «сексуальність фіксована лише на дітонородженні, а не на задоволенні», а також «свобода особистісного самовираження, в тому числі сексуального, цінується значно менше соціальної конформності/типовості, що забезпечує «нормальність» [6].

В сучасному суспільстві відбувається зміна порядку пріоритетів, зараз від шлюбу та сімейного життя очікують, передусім щастя та особистісної самореалізації, а не задоволення потреб суспільства у біологічній та соціальній репродукції. Реальністю сучасного життя є набуття сексуальністю характеру індивідуального вибору, центрованого на задоволенні, а не на дітонородженні. Розширюється неформальна публічна сфера, в якій функціонують інші, по відношенню до домінуючих, норми інтимних відносин й оцінки сексуальної поведінки.

Для опису таких змін, що відбуваються в інтимній сфері, Е.Гіденс використовує поняття «пластична сексуальність», «чисті відносини», «любов-злиття», які є свідченнями позитивних трансформацій близьких (перш за все шлюбних, любовних і сексуальних) стосунків, котрі впливають на найінтимніші сторони життя людей і перетворюють відносини в постійний пошук та емоційну самореалізацію. За допомогою цих понять автор намагається описати процеси тотальної, всеосяжної індивідуалізації і детрадиціоналізації, що характеризують останню третину ХХ століття, і корінним чином підважують передбачуваність, нормативність та інституціональність, перетворюючи будь-які стосунки в постійний «пошук» і «самореалізацію» [7].

Сама традиційна сім'я – тобто чоловік і дружина з дітьми – також опинилася під знаком запитання внаслідок змін у структурі родинних зв'язків. Кількісне зростання нешлюбних родин, неповних сімей, відкритих шлюбів між партнерами, які мають спільний побут, але припускають можливість стосунків «на стороні», гостьових шлюбів – законодавчо зареєстрованих стосунків між людьми, які не проживають разом та не мають спільного господарства і побуту, негетеросексуальних та немоногамних варіантів співжиття означає, окрім іншого, відокремлення і дифузю колишньої монополії нуклеарної сім'ї на сексуальність та інтимні стосунки.

Однією з версій появи немоногамних сімейних форм дослідники вважають складність становлення сучасних і постсучасних моделей сім'ї. Альтернативи є свідченням зростання фундаментальних потреб людини в пошуку самореалізації та щастя, любові і взаєморозуміння, турботи та поваги, терплячості і підтримки, довіри та щирості, співчуття і багато іншого. Різноманітні моделі та типи сімей задовольняють потреби певної частини

суспільства і, відповідно, мають право на життя. Результатом цього і є зміни в структурі, стосунках, функціонально-рольових патернах, цінностях родини та її виховних стратегіях.

Звільнення сексуальності приводить до підриву не лише традиційної гетеронормативності, але й такого базового принципу ієрархічних владних відносин як патріархатність. Бінарність опозицій чоловічого та жіночого починають розмиватись, оскільки гетеронормативність ускладнює спонтанне особистісне самовираження у відносинах, котрі не вписуються в традиційний гендерний порядок. З поширенням індивідуалістичних цінностей, свободи самовираження та вибору, гетеронормативність починає піддаватися критичному перегляду. Усвідомлення впливу гетеронормативності на характер гендерних відносин загалом, й зокрема на форми та напрямки трансформації сімейних стосунків привели до появи нового терміну – «квір».

Категорія "квір" характеризує не об'єктивну раз і назавжди дану природну сталість, вона підкреслює момент незафіксованості сексуальної ідентичності: "бути "квір" означає заперечувати як нормативну гетеросексуальність, так і гомосексуальність" [2, 74]. Дивна, "ексцентрична", "інакша" квір-ідентичність не піддається однозначному визначенню, вона завжди є мінливою, плинною і субверсивною по відношенню до будь-якої нормативної системи. У пострадянських країнах і в Україні зокрема, терміном "квір" як "парасольковим" послуговуються ЛГБТ, тобто, передусім ті, хто володіють "іншою" сексуальністю. Самоідентифікація себе як "квір" – це прагнення вказати на свою інакшість, позиціонування себе як суб'єктів, яких не можна категоризувати у гетеронормативних бінарнізмах. Більш того, низовий український квір-активізм часто протиставляє себе ЛГБТ-спільноті і наголошує на своїй відмінності від останніх, а також незгоді з цілями, яких вона прагне та стратегіями, які використовує [20].

І науковці, які працюють в межах квір-теорії, і суб'єкти, що практикують або визнають квір-ідентичність, акцентують не стільки практики подібності, скільки практики неспівпадіння та відмінностей – специфіку досвідів, репрезентацій, уявлень. Термін "квір" в англійській мові може використовуватися як іменник, прикметник та дієслово, але завжди він визначається лише у співвідношенні та протиставленні з поняттям нормативності. В самій основі квір-теорії лежить критика нормативності та її примусової сили, ще більш важливим для критичного дискурсу квір-теорії є поняття гетеронормативності, про яке вже йшлося вище.

Концепція "примусової сексуальності" або "гетеронормативності" була сформульована А.Річ [25, 11-48] Інша теоретичка фемінізму М.Віттіг самі категорії стать та гендер пояснює через гетеросексуальність: "Категорія статі – є політичною категорією, яка засновує суспільство як гетеросексуальне" [5]. Більш того "відмова ставати (чи залишатися) гетеросексуальними завжди означала відмову ставати чоловіком або жінкою, свідомо чи ні" [5]. Дж.Батлер, розвиваючи ці ідеї, вважає примусову гетеросексуальність регулюючою практикою стосовно статі, гендеру та бажання. Вона використовує поняття "гетеросексуальна матриця" для позначення "тієї сітки культурної пізнаваності, через яку тіла, гендери та жадання набувають

статусу природних" [3]. Аналізуючи механізми формування гетеронормативного суб'єкта, вона показує, що саме заборона гомосексуальності є первинною у виробництві ідентичності і культури. Гетеросексуальність культивується через заборони, й ці заборони одним зі своїх об'єктів мають гомосексуальні прив'язаності – "заборона на гомосексуальність діє в усьому обсязі гетеросексуальної культури як одна з її визначальних операцій", тобто гомосексуальні об'єкти і цілі в ній виключаються з самого початку. Отже, "гетеросексуальність натуралізує себе, наполегливо стверджуючи радикальну інакшість гомосексуальності" [3].

Поняття гетеронормативності широко використовується в сучасній політичній, соціальній та критичній теорії для опису соціально легалізованих і повсякденних практик, які ґрунтуються на прийнятті бінарності статей. В традиційному патріархатному суспільстві усі відносини між людьми конституюються та інтерпретуються з позиції гетеросексуальної матриці як єдино правильної нормативної моделі взаємовідносин. Тобто, сексуальність є складовою владних відносин, які винагороджують і заохочують певних людей та їх практики. Конструювання гетеронормативності покликане підтримувати існуючі відмінності і владні ієрархії, легітимувати їх існування.

В сучасному суспільстві гетеросексуальність визнається в якості "норми", в її основі лежить бінарна матриця чоловік/жінка: "Інституція обов'язкової і оприродненої гетеросексуальності вимагає й впорядковує гендер як бінарне відношення, в якому чоловічий елемент відмежовується від жіночого елемента" [3]. Відповідно, альтернативні форми сексуальності та гендерної ідентичності використовуються зазвичай для патологізації тих чи інших культурних процесів. Між гетеро- та гомосексуальністю встановлюються ієрархічні стосунки: гетеросексуальність визначається, як "здорова", "моральна", "суспільно корисна", а гомосексуальність асоціюється зі "збоченням", "хворобою", "розбещеністю". Гетеронормативний порядок задає систему координат, у якій сексуальна практика людини визначається обмеженою кількістю альтернатив для поведінки та самоусвідомлення і формує відповідні соціальні очікування.

В силу свого нормативного статусу, виробленого на усіх рівнях суспільства: законодавстві, навчанні, вихованні, мас-медіа, соціальних ритуалах, політиці, гетеросексуальність є настільки ж репресивною, як і непомітною. Вона не є результатом вільного та свідомого вибору індивідів, які не просто слідує встановленим правилам, а й самі виступають контролюючими суб'єктами, слідкуючи за підтримкою та відтворенням соціальних норм. Нетерпимість до маргінальних гендерів та сексуальностей, гомо- та трансфобія слугують регулятивними механізмами гетеронормативності, які виробляються гетеросуб'єктами "добровільно".

Режим "примусової гетеросексуальності" або "гетеронормативність" відображає два процеси – нормалізацію та патологізацію. "Гетеросексуальність в квір-теорії розглядається як політичний інститут, покликаний легітимувати одні форми соціальних, сексуальних відносин, й патологізувати, маргіналізувати, табувати інші"[17, 9]. Таким чином, примусова гетеросексуальність стає основою гетеросексизму – переконання

про те, що гетеросексуальність є єдина можливою і природною й, відповідно, морально та соціально прийнятною формою сексуальності людини.

Квір-теорія переосмислює встановлення чітких правил і моральних приписів стосовно "правильної" сексуальності, які носять характер гендерної диференціації, протиставляючи "чоловічу" та "жіночу" сексуальності як опозиційні категорії. А поняття "квір" використовується для позначення усього, що не вписується в норми, схеми, правила поведінки, стереотипи гетеросексуальності.

Квір-теорія орієнтована на подолання гендерної дихотомії, критику і заперечення гетеронормативності й будь-яких чітких визначень меж гендерних ідентичностей. Поняття "квір" надає можливість уникнути жорстких категорій визначення й фіксації меж власної ідентичності й акцентує на її хиткості. Іншими словами, "квір" – це відсутність прагнення визначати себе в межах тієї чи іншої стабільної ідентичності. На думку квір-теоретиків, будь-які спроби чіткої фіксації варіацій приводять до конструювання нових ідентичностей, які не охоплюють усього спектру і багатоманітності практик, з якими насправді стикається індивід протягом свого життя. Будь-які визначення патологізують і виключають чийсь досвід та переживання. Саме тому поняття "квір" не зводиться лише до позначення ЛГБТ-спільноти, а може використовуватися будь-яким індивідом для визначення власної критичної позиції щодо нормативних приписів та ієрархій суспільства.

Категорія "квір" насичена семантикою виклику та контркультури стосовно нормативної культури взагалі й гетеронормативності, зокрема. "Квір, як і гендер, скоріше, зближує, ніж розділяє аналіз чоловіків і жінок; як і гендер, квір дозволяє піддати сумніву гадані фіксовані ідентичності... якщо "гендер" – це ярлик, далекий від політичного активізму, то "квір" прямо пов'язаний з мобілізацією з метою соціальних змін" [2, 75].

Лібералізація ставлення до сексуальності, розвиток інститутів неофіційної публічності поряд з критичним осмисленням впливу гетеронормативності сприяє прояву різноманітних квір-сімейних практик як таких, що не вписуються в гетеронормативні патріархатні моделі сімейних або партнерських відносин. Відмова від жорстких рамок бінарності, з якою пов'язаний термін квір, розвиває і відповідні моделі сім'ї, котрі заперечують в своїх практиках бінарні гендерні та сексуальні дихотомії. У зв'язку з цим деякі автори припускають, що певні моделі партнерських відносин, реалізованих у ЛГБТ-спільноті, демонструють по суті можливі тенденції розвитку гетеросексуальної сім'ї.

Однією з ключових відмінностей гомосексуальних відносин від гетеросексуальних є виключно гедоністичне використання сексуальної функції. В умовах гетеронормативності й ієрархічної організації гендерної системи таке використання сексуальності стає важливим компонентом формування особливої гендерної ідентичності. Вона виявляється сфокусованою на вільному задоволенні сексуального бажання й ігрової конверсії статусів.

Пострадянські дослідники квір вказують, що підставами для формування ненормативних з точки зору домінуючого гендерного порядку

квір-сімейних практик є узгоджене взаємоприйнятних механізмів вільного використання сексуальності, а також диференціація життєвого простору з метою забезпечення можливостей вільної реалізації сексуальності [6]. Водночас вказані характеристики можуть цілком успішно поєднуватися зі стабільними, тривалими й задовільними сексуальними та емоційними відносинами партнерів, веденням спільного господарства і наявністю спільного «сімейного» бюджету. Відсутність сексуальної вірності і прагнення її підтримки лише на рівні публічності, перервність відносин, високий рівень автономії партнерів, окреме дозвілля – усе це робить відносини «дивними», «неправильними», «ненормальними» саме з позицій патріархальної гетеронормативності. Подібні стосунки важко уявити в парах, для яких дітонародження є основною функцією сексуальності, оскільки такий формат максимально ускладнює її виконання. Водночас таку модель взаємовідносин легше розповсюдити на ті гетеросексуальні союзи, для яких дітонародження не є самоціллю.

Висновки. Поняття "квір" і теорія, яка на ньому ґрунтується, виводять в центр уваги соціальну визначеність нашої ідентичності, піднімаючи питання нормативності, варіанти і практики конструювання гендеру та сексуальності. Суть і перспективи квір-досліджень – у виробництві критичного міждисциплінарного знання про гендерну ідентичність та людську сексуальність в їх соціокультурній та історичній динаміці. У квір-теорії переосмислюється поняття нормативності: невідповідність нормам, статевий та гендерний нонконформізм тут пропонується вважати не вадою, а творчим процесом пошуку нестандартного вираження власної сексуальної індивідуальності, що підважує репресивні гетеронормативні бінарисми, організовані ієрархічно. Квір-стратегія може виступати як інструментом аналізу, так і політичним механізмом деконструкції, і спрямована на розкриття та дестабілізацію ієрархій, ґрунтованих і легітимованих панівною гендерною та сексуальною політикою. Поява моделей квір-сімей, які хоч і не легітимовані та не легалізовані в якості «повноцінних» сімей, втім демонструють можливості розвитку інституту сім'ї в умовах відмови від репресивної бінарної моделі гендерних відносин, базованої на принципах гетеронормативності і патріархатності.

Список використаних джерел:

1. Антонов А. И. Социология рождаемости. - М.: Статистика, 1980.
2. Аусландер Л. Женские + феминистские + лесбийские-гей + квир исследования = гендерные исследования? /Аусландер Л. // Введение в гендерные исследования. Ч.II: Хрестоматия. [Под ред. С.В.Жеребкина] – Харьков: ХУГИ, 2001; СПб.: Алтея, 2001. – С.63-92.
3. Батлер Дж. Гендерний клопіт: фемінізм та підрив тожсамості. – Київ: Ectic, 2003. – 224 с.
4. Борисов В. А. Перспективы рождаемости. - М.: Статистика, 1976.
5. Виттиг М. Прямое мышление и другие эссе. – М.: Идея-Пресс, 2002.
6. Воронцов Д. В. Квир-семья: перспектива трансформации семейных отношений // Моделі сім'ї: трансформації та тенденції розвитку. Матеріали

- конференції 25.09.2010: збірка доповідей та тез / упор. А. Б. Шаригіна, Громадська організація Харківське жіноче об'єднання «Сфера». — Харків: Видавництво «Точка», 2010. — С. 27–39.
7. Гидденс Э. Трансформация интимности. Сексуальность, любовь и эротизм в современных обществах. - Пер.с англ. В.Анурина. – СПб.:Издательский дом «Питер», 2004.
8. Голод С.И. Социолого-демографический анализ состояния и эволюции семьи // Социологические исследования – 2008. - №1. С.40-49.
9. Дарский Л. Е. Рождаемость и репродуктивная функция семьи // Демографическое развитие семьи. Сб. статей под ред. А. Г. Волкова. М.: Статистика, 1979. С. 85-125.
10. Куприянова И.С. Однополюе семьи в современном обществе:проблемы нормализации // Проблема нормы и патологии: современные дискурсивные практики. Саратов: Издательство СГМУ, 2002. С.28-32
11. Марценюк Т. Гетеронормативность и ЛГБТ пары в Украине: реально ли преодолеть идеалы традиционной гетеросексуальной семьи? // Гендер, сексуальність і влада: квіруючи нормативності. Матеріали Міжнародної конференції (Харків, 2-4 травня 2014 р.) – Київ: Центр культурно-антропологічних студій, Представництво Фонду ім. Гайнріха Бюлля в Україні, 2014. – С.8-10.
12. ЛГБТ-сім'ї в Україні: соціальні практики та законодавче регулювання / За ред. Г. Ярманової. [Електронний ресурс] Київ: Інсайт, 2012. 78с. Режим доступу до ресурсу: http://ua.boell.org/downloads/Insight_LGBT-Families-in-Ukraine.pdf
13. Нартова Н. Лесбийские семьи: реальность за стеной молчания// Семейные узы: модели для сборки. Сборник статей. Т.1. /Сост. и редактор С.Ушакин. – М.: НЛО, 2004. – С.292-315.
14. Население России. Ежегодный демографический доклад. Отв. ред. А. Г. Вишневский и С.В. Захаров // Евразия. 1993. № 4(12). С. 83.
15. Социология семьи: Учебник/ Под ред. Проф.А.И.Антонова. – 2-е изд., перераб и доп. – М.: ИНФРА-М, 2007
16. Шарыгина А. Лесбийская семья = квир-отношения? // Квир-сексуальность: политики и практики / сост. и общ. ред. И. Соломатина, Т. Щурко. – Минск: Галіяфы, 2014. – С.134-142.
17. Щурко Т. “What does the queer say?”: Квир как «полезная» категория анализа //Критика и норма. Выпуск №1. Квир-исследования. Минск-Бишкек, 2014 – С.6-11.
18. Christy E. Newman. Queer families: valuing stories of adversity, diversity and belonging // Culture, Health & Sexuality An International Journal for Research, Intervention and Care. [Електронний ресурс]. 2018. Режим доступу до ресурсу: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13691058.2018.1468032>
19. Fish, J. N., and S. T. Russell. Queering Methodologies to Understand Queer Families// Family Relations 2018. 67 (1). P.12–25.

20. Fritz von Klein КиївПрайд2017: гомонаціоналізм на марше [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://commons.com.ua/uk/kiievprajd2017/>
21. Halperin, D. Saint Foucault: Towards a Gay Hagiography. Oxford: Oxford University Press. 1995.
22. Grosz E. Experimental Desire: Rethinking Queer Subjectivity. In Joan Copjec Ed. Supposing the Subject, London: Verso. 1994.
23. Oswald, R. F. Theorizing LGBT-Parent Families: An Introduction to the Special Collection // Journal of Family Theory & Review. 2016. 8 (1): P. 7–9.
24. Queer Family Values: Rethinking the Myth of the Nuclear Family. Temple University Press – 1999. – 212 p.
25. Rich A. Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence // Journal of Women's History, Autumn 2003. — Volume 15.- Number 3. — P. 11-48

References

1. Antonov A. I. Sotsiologiya rozhdanosti. - M.: Statistika, 1980.
2. Auslander L. Zhenskies + feministicheskes + lesbiyskies-gey + kvir issledovaniya = gendernyes issledovaniya? /Auslander L. // Vvedenie v gendernyes issledovaniya. Ch.II: Khrestomatiya. [Pod red. S.V.Zherebkina] – Kharkov: KhUGI, 2001; SPb.: Alteya, 2001. – S.63-92.
3. Batler Dzh. Ghendernyj klopit: feminizm ta pidryv tozhshamosti. – Kyjiv: Estis, 2003. – 224 s.
4. Borisov V. A. Perspektivy rozhdanosti. - M.: Statistika, 1976.
5. Vittig M. Pryamoe myshlenie i drugie esse. – M.: Ideya-Press, 2002.
6. Vorontsov D. V. Kvir-semya: perspektiva transformatsii semeynykh otnosheniy //Modeli sim'ji: transformatsiji ta tendenciji rozvytku. Materialy konferenciji 25.09.2010: zbirka dopovidej ta tez / upor. A. B. Sharyghina, Ghromadsjka orghanizacija Kharkivskije zhinoche ob'jednannja «Sfera». — Kharkiv: Vydavnyctvo «Tochka», 2010. — S. 27–39.
7. Giddens E. Transformatsiya intimnosti. Seksualnost, lyubov i erotizm v sovremennykh obshchestvakh. - Per.s angl. V.Anurin. – SPb.:Izdatelskiy dom «Piter», 2004.
8. Golod S.I. Sotsiologo-demograficheskiy analiz sostoyaniya i evolyutsii semi // Sotsiologicheskie issledovaniya – 2008. - №1. S.40-49.
9. Darskiy L. Ye. Rozhdanost i reproduktivnaya funktsiya semi // Demograficheskoe razvitie semi. Sb. statey pod red. A. G. Volkova. M.: Statistika, 1979. S. 85-125.
10. Kupriyanova I.S. Odnopolye semi v sovremennom obshchestve:problemy normalizatsii // Problema normy i patologii: sovremennye diskursivnye praktiki. Saratov: Izdatelstvo SGMU, 2002. S.28-32
11. Martsenyuk T. Geteronormativnost i LGBT pary v Ukraine: realno li preodolet idealy traditsionnoy geteroseksualnoy semi? // Ghender, seksualnistj i vlada: kvirujuchy normativnosti. Materialy Mizhnarodnoji konferenciji (Kharkiv, 2-4 travnja 2014 r.) – Kyjiv: Centr kuljturno-antropologhichnykh studij, Predstavnyctvo Fondu im. Ghajnrkha Bjollja v Ukrajini, 2014. – C.8-10.

12. LGhBT-sim'ji v Ukrajinі: socialjni praktyky ta zakonodavche reghuljuvannja / Za red. Gh. Jarmanovoji. [Elektronnyj resurs] Kyjiv: Insajt, 2012. 78s. Rezhym dostupu do resursu: http://ua.boell.org/downloads/Insight_LGBT-Families-in-Ukraine.pdf
13. Nartova N. Lesbiyskie semi: realnost za stenoy molchaniya// Semeynye uzy: modeli dlya sborki. Sbornik statey. T.1. /Sost. i redaktor S.Ushakin. – M.: NLO, 2004. – S.292-315.
14. Naselenie Rossii. Yezhegodnyy demograficheskiy doklad. Otv. red. A. G. Vishnevskiy i S.V. Zakharov // Yevraziya. 1993. № 4(12). S. 83.
15. Sotsiologiya semi: Uchebnik/ Pod red. Prof.A.I.Antonova. – 2-e izd., peperab i dop. – M.: INFRA-M, 2007
16. Sharygina A. Lesbiyskaya semya = kvir-otnosheniya? // Kvir-seksualnost: politiki i praktiki / sost. i obshch. red. I. Solomatina, T. Shchurko. – Minsk: Galiyafy, 2014. – S.134-142.
17. Shchurko T. “What does the queer say?”: Kvir kak «poleznaya» kategoriya analiza //Kritika i norma. Vypusk №1. Kvir-issledovaniya. Minsk-Bishkek, 2014 – S.6-11.
18. Christy E. Newman. Queer families: valuing stories of adversity, diversity and belonging // Culture, Health & Sexuality An International Journal for Research, Intervention and Care. [Електронний ресурс]. 2018. Режим доступу до ресурсу: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13691058.2018.1468032>
19. Fish, J. N., and S. T. Russell. Queering Methodologies to Understand Queer Families// Family Relations 2018. 67 (1). P.12–25.
20. Fritz von Klein KyevPrajd2017: ghomonacyonalyzm na marshe [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu do resursu: <https://commons.com.ua/uk/kiyevprajd2017/>
21. Halperin, D. Saint Foucault: Towards a Gay Hagiography. Oxford: Oxford University Press. 1995.
22. Grosz E. Experimental Desire: Rethinking Queer Subjectivity. In Joan Copjec Ed. Supposing the Subject, London: Verso. 1994.
23. Oswald, R. F. Theorizing LGBT-Parent Families: An Introduction to the Special Collection // Journal of Family Theory & Review. 2016. 8 (1): P. 7–9.
24. Queer Family Values: Rethinking the Myth of the Nuclear Family. Temple University Press – 1999. – 212 p.
25. Rich A. Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence // Journal of Women’s History, Autumn 2003. — Volume 15.- Number 3. — P. 11-48

Отримано 4.07.2019